

Reguly Antal vót gyűjtése 1841-ből

Mielőtt ismertetném a vótokra vonatkozó nemrég „megtalált” kéziratot, hadd idézzem a következő mondatot: gyakran a véletlen ajándékozta meg a tudományt új anyaggal. Így történt most is.

Az említett érdekes kéziratot a Magyar Tudományos Akadémia kézirat-tárában őrizték Budapesten, s tudomásom szerint a finn tudósoknak nem volt módjukban azt tanulmányozni. Így VÄINÖ SALMINEN (1880—1947), a vót énekek kiadója és kutatója, 1928-ban a Suomen Kansan Vanhat Runot IV. kötetének, benne a vót runóknak a megjelenésekor, úgy nyilatkozott, hogy nem volt alkalma tanulmányozni REGULY gyűjtését. Mivel azonban tudtunk arról, hogy REGULY gyűjtött népdalokat a vótok között, természetes volt, hogy vizsgálódásunk érdeklődve fordult ebbe az irányba.

1932-ben egy ötletem támadt. LÖNNROT életrajzírójának, AARNE ANTILÁNAK fáradozása folytán REGULY terjedelmes útinaplója (1839—41) Finnországba került és egy gépirásos másolat készült róla. Ez a napló REGULY finnországi útja idején keletkezett és bőségesen tartalmaz néprajzi anyagot is. De REGULY vót énekei még ekkor sem kerültek napvilágra.

Csak 1957 januárjában jutott tudomásomra, hogy a vót énekek kéziratát még mindig az eredeti helyen őrzik, és az biztonságban volt a viharos idők zúrzavarában is. A kézirat fáradságos kereséséért és „szerencsés megtalálásáért” nagy köszönettel tartozom KOROMPAY BERTALANNAK.

REGULY ANTAL magyar nyelvész (1819—1858) 1839 novemberétől 1841 május végéig tartózkodott Finnországban. KAARLE AKSEL GOTTLUND közléséből¹ kiderül, hogy REGULY Vaasából eltávozva 1841 újév napján jelen volt Wolmar Storbjörn Schildt esküvőjén Sysmä-ben és onnan január közepén utazott Helsinkibe. REGULY május végén ért Tallinba, hogy megismerkedjék az észti nyelvrokonokkal. Egy ideig Tartuban tartózkodott, ahonnan VI. 2-án levelet írt szüleinek, majd Narván és Jaamán keresztül országúton jutott el Oroszország akkori fővárosába.

Útközben REGULY betért Kattila finn-vót községbe. Ezt valószínűleg GOTTLUND biztatására tette, mert az utóbbi igen érdekelte a vótok élete és éppen Kattila környékén lakott ez a rokonnép. GOTTLUND megemlítette az Otava 1832-ben megjelent II. részében (206), hogy egyik egyetemi hallgató-korabeli barátja, J. Groundstroem, papként működött a kattilai evangélikus finnek között. GOTTLUND kért is tőle adatokat a vótokról, de nem kapott.

Nyilvánvalóan GOTTLUND érdeklődése játszott közre abban, hogy REGULY, útját megszakítva, meg akart ismerkedni a vótokkal, ezzel a kis

¹ Borgå Tidning 1841. évf. 49. sz.

rokonnéppel, amelynek létszáma ekkor csak mintegy 5000 fő volt, amint évtizedekkel később a vizsgálat kimutatta.²

Arra lehet következtetni, hogy REGULY június első napjaiban tartózkodott a vótok között — valószínűleg egy hétig —, mert VI. 11-én érkezett meg Pétervárra,³ ahol néhány évet töltött messzire vezető utazása előtt.⁴

Sajnos, REGULY irataiból nem állapítható meg, mely falvakban járt és milyenek voltak az útibenyomásai. Tudomásunk szerint sem naplójegyzetek, sem levelek nem maradtak fenn ebből az időből. Csak a vót nyelvre vonatkozó feljegyzései vethetnek fényt gyűjtési eredményeire, más azonban aligha.

REGULY iratain ezt a megjegyzést találjuk: „annuska ivanovna Ruggyalasta”. Ez a nő tehát a Kattila községtől három versztnyire fekvő Rudjalából (vagyis Rudja faluból) való volt.

Anna Ivanovna korának nagy énektudója volt, 1855-ben halt meg és főleg lakodalmos énekeket énekelt, többek között ELIAS LÖNNROTnak (1844) és AUG. AHLQVISTnak (1854—55). REGULY számára is a legalkalmasabb adatközlő volt, akit azon a vidéken jól ismertek és becsültek. Ha egybevetjük a REGULY és LÖNNROT feljegyzte szövegeket, akkor megfigyelhetjük, hogy a runo-énekes mindkét gyűjtőnek ugyanazokat a verssorokat adta elő különböző összefüggésekben, művésziesen és folyamatosan. REGULYnak Anna Ivanovna talán nem adta énektudása legjavát, mert nem tudott teljes mértékben alkalmazkodni az idegen országból jött gyűjtőhöz. Ezzel szemben LÖNNROTnak nyilvánvalóan nagyon szívesen énekelt, mert az utóbbi tapasztalt gyűjtő és a nép fia volt.

Anna Ivanovna dalkinestára igen gazdag volt. Különböző tárgyú énekek szerepeltek benne. Verssorainak száma összesen mintegy 4000. A Suomen Kansan Vanhat Runot gyűjteményben jelentek meg 1928-ban. A REGULYnak előadott sorok kiegészítő képet adnak bőséges repertoárjáról. Természetesen figyelembe kell venni, hogy ezek között gyakran ugyanazok a verssorok szerepelnek, amelyeket éveken át több ízben különböző gyűjtőknek énekelt. Anna Ivanovna mindenesetre régi vót énekhagyományt mutatott be, hiszen feltehetőleg 1790 körül született,⁵ s dalai a XVIII. századból származnak. — Természetesen nem lehetetlen, hogy egy másik vót nő vagy férfi is énekelt REGULYnak, de ezt már nem lehet kimutatni.

REGULY vót közlője, Anna Ivanovna — LÖNNROT szavai szerint — nem volt „elégedett”, s őt (Regulyt) szemtől-szembe ostobánnak nevezte, mert nehezen értette meg az öregasszony nyelvét.⁶ Viszont GOTTLUND dícséri egyik levelében REGULY finn nyelvtudását, kiemelve „tisztá és hibátlan kiejtését, úgyhogy ennek alapján alig lehetett őt megkülönböztetni a tősgyökeres finnektől”.⁷

² P. KÖRPPEN, Водь и вотская пятна : Журнал Мин. Нар. Просв. 1851, II.

³ Reguly-album (Pest 1850), XXXII.

⁴ Tuomas Frimannak K. A. Gottlundhoz írt leveléből kiderül, hogy REGULY 1843. III. 29-én még Péterváron lehetett, noha Friman nem adott hírt lakásáról. Friman 1843. VIII. 7/19-én megemlíti, hogy előző nap volt REGULYNÁL, majd később (1843. XI. 20/XII. 2.) jelzi, hogy REGULY „Pétervárról Szibériába utazott” (Helsingin Yliopiston Kirjasto).

⁵ VÄINÖ SALMINEN, Suurin vatjalainen runonlaulaja: Heimokansa 1944: 103-6.

⁶ E. LÖNNROT levele F. J. Rabe-hoz Kattilából, 1844. XII. 18.

⁷ PÁPÁY JÓZSEF, Antal Reguly Kalevalan käännös: Valvoja 1909: 280.

A REGULY gyűjtötte vót énekeket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a gyűjtőben bőségesen megvoltak azok a képességek, amelyeket egy jó filológustól megkövetelünk. Nyilvánvalóan jól tudott finnül, megértette, legalábbis valamennyire, az észtet, s minden valószínűség szerint észtországi útja előtt megismerkedett a vótokra vonatkozó Finnországban hozzáférhető adatokkal. Így bizonyára rendelkezésére állott GOTTLUND Otava-ja is.

*

REGULY előtt csak 13 vót nyelvű régi ének volt összegyűjtve. A versorok száma alig érte el összesen a 300-at. Siratóénekeket egyáltalában nem gyűjtöttek.

H. G. PORTHAN érdeklődött a finnel rokon népek élete és költészete iránt. Így 1778-ban említést tesz a görögkeleti vallású karjalaiak között ismeretes siratóénekekről, „amelyekből nekem a Poesi fennica következő részeihez eléggé teljes gyűjteményem van”. Ezek az ő véleménye szerint nyilvánvalóan „átmeneti formát képeztek az orosz és a finn énekek között”.⁸

PORTHAN bizonyára ismerte FR. LUDOLF TREFURTNAK a vótokról adott leírását és az első feljegyzett vót népdalt is.⁹ A finnel rokon ismeretlen néptörődék annyira felkeltette érdeklődését, hogy írt Inkeribe L. A. Z e t r ä u s lelkésznek,¹⁰ és kérte őt, hogy szerezzen ismereteket e nép életéről.

PORTHAN Z e t r ä u s adatai alapján 1802-ben cikket írt a vótok szokásairól az Åbo Tidning című újságba (65. szám; VIII. 18.). Megemlíti, hogy ez a néptörődék Narva környékén, és főleg Kattila egyházközség területén lakik. PORTHAN felsorol néhány vót szót, leírja népviseletüket, ismerteti babonáikat, ünnepi és lakodalmi szokásaikat.¹¹

Ez a rövid leírás ismertté tette a vótokat mind Finnországban, mind Oroszországban, P. A. CEPLIN ugyanis, a kazáni egyetem tanára, lefordította a cikket oroszra, és közzétette 1822-ben a Szevernij Arhiv című folyóiratban (I, 235—44). Rövid bevezetést is írt hozzá.

GOTTLUND átdolgozta PORTHAN cikkét az Otava számára, s ki is adta azt „A vótok vagy csúdok nyelvéről” címen [Vatjalaisten tahi Tschuudilaisten kielestä (Keännös)]. GOTTLUND szerint a nyelvre vonatkozóan igen kevés adat áll rendelkezésre. Ő is megpróbált további adatokat szerezni, de hiába. Reméli azonban, hogy hamarosan bővebb ismereteink lesznek a vótokról, „mert a tudós A. J. Sjögrén úr ezen a vidéken is járt” és bizonyára bőségesen hoz magával anyagot. Megemlékezve SJÖGRÉN utazásáról, GOTTLUND „Egy csúd dal” címen közli TREFURT egyik runójának finn fordítását az eredeti szöveggel együtt.

Úgy látszik, hogy SJÖGRÉN vót útja igen kevés eredménnyel járt. Naplójában, amelyet a helsinki Egyetemi Könyvtárban őriznek, azt írja, hogy 1831. II. 15-én a Kaprio-i paplakból a Kattila-i paplakba ment, ahol ugyanazon a napon megtekintette az egyházközség anyakönyveit. „Mégis adtak nekem” — írja, „az ott lakó csúdok [finnül: wadjalaiset] elég munkát a

⁸ PORTHAN levele C. F. Meinander püspökhöz, 1778. V. 22-én.

⁹ PAUL ARISTE, Ühest vadja rahvalaulust: Tartu Riikl. Ülikooli Toimetised 43 (Tallinn 1956).

¹⁰ Ludolf Andreas Zetträus 1792-től haláláig, 1800-ig Venjoki lelkésze volt.

¹¹ PORTHAN cikkét H. OJANSUU finn fordításban közölte a Virittäjä-ben. (1906: 2—4); később új finn fordítás jelent meg a Kansalliskirjallisuus V. kötetében (1930), 244—8.

következő napra is." Február 16-án délelőtt azonban már befejezte kutatásait. Ő is beszélgetett Anna Ivanovnával.

*

A vót feljegyzések azt mutatják, hogy a serény és lelkes REGULY rövid idő alatt sok anyagot gyűjtött a néphagyomány, főleg a népköltészet területéről.

REGULY kézirata több helyen nagyon nehezen olvasható. A gyakran előforduló javítások, betoldások és német nyelvű magyarázatok sokszor különböző fordítási lehetőségeket engednek meg és egyes helyeken a szöveg kibetűzésében esetleg tévedhettem is. Így például helyenként egyes ceruzajegyzetek, amelyek a tintával írt szöveg mellett előfordulnak, idővel úgy elhomályosultak, hogy a fényképmások alapján nem lehetett bennük kiigazodni. REGULY átírásában kimutathatók bizonyos magyarosságok (például $cz = c$, $gy = d$, $cs = č$). Egyes dalokat REGULY letisztázott, a kézirat eleje későbbi tisztázásnak, a vége pedig helyszíni fogalmazványnak látszik. Mégis eltéréseket lehet észrevenni mindkét csoport dalainak lejegyzésében.

REGULYNál sok olyan feljegyzés található, amely nyelviileg nem kielégítő, de meg kell említeni, hogy LÖNNROTnak is vannak nyelviileg megbízhatatlan feljegyzései, mivel a vót nyelv neki is idegen volt.¹² Anna Ivanovnára hatással volt a környék finn nyelvjárása, ismeretes ugyanis, hogy tudott finnül. Énekei megérdemlik a népköltészet kutatóinak alapos magyarázatát.

Véleményem szerint REGULY közzé akarta tenni vót dalait, mert a szövegek nagy részét ellátta német fordítással vagy magyarázatokkal. Azt hiszem, hogy REGULY a fordítás munkáját a dalok feljegyzése közben végezte, s talán segítséget kapott valamelyik helybeli műveltebb személytől. Talán J. J. Groundstroem volt ez (1799—1852), Kattila finn papja (segyben talán az egész egyházközség lelkésze), aki bizonyára legalábbis tűrhetően tudott vótul, vagy pedig Engla nevű felesége (szül. Ekbon), Gabriel Rein nagynénje. Az utóbbi kettőnek a neve ismert a vót dalok gyűjtésének történetében.

De REGULY értékes vót gyűjteménye kiadatlan maradt és csak most — több mint száz évvel később — kerül kiadásra a Finnugor Társaság jóvoltából.¹³

*

REGULY vót énekeinek anyaga ugyanolyan, mint a környékbeli finn lakosságé. PAUL ARISTE professzor, a vót nyelv kutatója, bebizonyította, hogy az inkeriek, a vótok és a finnek népköltészete a legújabb időkig egységesnek látszik.¹⁴

A feljegyzések alapján tudomást szerezhetünk a vót lakodalmi szokásokról. Így például a leánykérő (*vahikka*) elmegy a kiszemelt leány otthonába és ott felteszi a hagyományos burkolt, tudakozódó kérdést: „*Onko teille ohva myytävä*” ('van-e eladó üszőtök?'). Ha erre a családapa kedvezően válaszol, akkor egy üveg pálinkát isznak az ügy megpecsételése. Három

¹² MARTTI AIRILA, *Vatjan kielen taivutusoppi* (1934), 8.

¹³ SUS. Aik. LX.

¹⁴ PAUL ARISTE, *Vatjalaisten nykyisydestä*: Virittäjä 1957: 122.

nappal később a vőlegény rokonaival együtt felkeresi a menyasszony otthonát, olcsó rézgyűrűket osztogat ajándékba, s viszonzásul ő is kap ajándékot (övet). A menyasszonynak járó ajándék: *pääpyhyjä* (fehér főkötő), *puutet* és *polvillin* (kötény). Az esküvő előtti napon két barátnő megfürdeti a menyasszonyt a szaunában, ahol később a vőlegény is fürdőt vesz. A majorban fürdődalt (*kyvelaulu*) énekelnek. Vacsora idején ismét hagyományos dalokat énekelnek, az előénekes (*eellaulaja*) előadja műsorát. — Az esküvő napján a nyoszolyólányok (*kaasikat* — tbsz.) énekelnek. Az udvaron énekelnek, amikor a menyasszony megválnak otthonától. A vőlegény házában a nyoszolyólányok ismét énekelnek, amikor a menyasszony haját rövidre nyírják a férjes nő jeléül. A régebbi vót esküvők (*pulmat* — tbsz.) ünnepszámba mentek, amikor a régi dalok szinte szakadatlanul hangzottak, zene ezzel szemben nem volt — tehát az éneklés és a sör emelte a hangulatot.

Értékesnek kell tartani a REGULY által feljegyzett siratóénekeket is, amelyek igen gyakori kísérői voltak a temetési menetnek. Vót siratóénekeket REGULY után csak ELIAS LÖNNROT¹⁵ (gyűjtését egyelőre még nem értékesítette a kutatás), D. E. D. EUROPAEUS¹⁶ és VIHTORI ALAVA gyűjtött. Az utóbbi egy lakodalmi szokásokhoz csatlakozó siratót gyűjtött 1901-ben. Ilyen körülmények között véleményem szerint a REGULYtól feljegyzett siratók különösen értékesek.

A temetéseken felhangzó siratóénekek azt mutatják, hogy ezek a vótoknál is a bánat és a szomorúság érzésének szabad megnyilvánulásai voltak egy-egy közelálló személy elhunytá alkalmából. Ugyanilyen siratóénekek vannak Észak-Oroszországban is, ahol egy tudós véleménye szerint a művészi siratóénekek (заплачка) dallá alakult át.¹⁷

A „Kiváltott leány” (*lunastettu neito*) balladáját vizsgálva már JULIUS KROHN észrevette, hogy az egy olyan nemzetközi dal, amely bejárta Észtorozságot és Inkerit, és számos finn változata is van.¹⁸ REGULY gyűjtésében is van néhány sor ebből, tehát a vótok is ismerték. Egy változatát REGULY „téli dalnak” jelezte („amikor a lányok fonnak”), ez tehát munkadal. A leány kéri benne az apját, hogy váltsa ki, de az apa erre nem hajlandó, mert nem akar megválni pénzeszacskójától. Nem váltja ki sem az anyja, sem a fivére, de végül a falu egyik legénye (*tschylä poisi*) kiváltja. Fonás közben tehát epikai jellegű dalokat is énekeltek. Ezekhez a munkadalokhoz — amint kimutattam — sokféle dal tartozott.¹⁹ Az énekesek gyakran azt adták elő, ami emlékezetükben volt.

Érdekes a REGULY feljegyezte táncdal (Tanzlied) is:

*Peremies pere isäntä
pere naine naisuïn
anna tupa tullaßen
rihi suoja ollaßen
kammarit karataksen (karata = 'tanssia; táncolni')*

¹⁵ S. a. a Virittäjä 1958. évf.-ában.

¹⁶ SULO HALTSONEN, D. E. D. Europaeuksen runoretki v. 1852, Helsinki 1957.

¹⁷ Пѣсни собранныя П. Н. Рыбниковым. Изд. 2-ое. Под. ред. А. Е. Грузинскаго 3 (Moszkva 1910), 115.

¹⁸ JULIUS KROHN, Sängen om den friköpta : F. Tidskrift 1881 : 331.

¹⁹ SULO HALTSONEN, Suomalaisista keruulauluista : Kalevalaseuran vuosikirja XV.

Kívánnak benne bőtermésű esztendő-t és ezt éneklék a lányok télen, „wenn sie zu gast gehen bei Joulu um sich zu erheitern”. Ez tehát talán egy olyasféle rituális hagyományos dal volt, amely a föld bőségét volt hivatva elősegíteni. AHLQVISTNál ennek a neve „Süçusü wirsi” (SKVR IV:3:4653), O. GROUNDSTROEMNél pedig ez a megjegyzés szerepel: ezt akkor éneklék, amikor vendégségbe mennek („Virraisiis ku kävän”, SKVR IV: 3:4664).

REGULY jegyzetei között van egy gyermekversike is:

*Olin ennen unnamanni
Unnamannista matukke
Mattukasta maitopyörä
Maitopyörästä pepekke stb.*

Ez Finnországban és Észtországban is általánosan elterjedt tréfás vers. J. V. LEHTONEN úgy véli, hogy a versike Nyugat-Finnországban született.²⁰ A legkorábbi finn feljegyzést Z. TOPELIUSNál találjuk, aki 1823-ban tette közzé Suomen Kansan Wanhoja Runoja, ynnä Nykyisempiä Lauluja című versesfüzetében (II. rész 49—50). Ugyanezt a versikét hallotta BORENIUS Kattilában 1877-ben (SKVR IV:3:4692). Erről pedig L. KETTUNEN határozottan azt állítja, hogy ez finn dal („soomalaisi laulu” SKVR IV:3:4802). Íme egy nagyszerű példa arra, hogyan vándorolt még egy jelentéktelennek látszó dalhagyomány is évszázadról évszázadra, nemzedékről nemzedékre.

Néprajzi megjegyzések, nyelvi adatok és magyarázatok egészítik ki REGULY gyűjteményét, amely a maga igénytelenségében kiegészíti eddigi ismereteinket a vótokról, különösen a vót nép szellemi hagyományairól.

*

Nem csoda, hogy REGULY olyan hatalmas munkát tudott végezni az obi-ugor népek között. Csak azt kell kiemelnünk, hogy a fiatal nyelvész életpályája milyen romantikusan, milyen csodálatosan alakult. A jogtudományt tanulmányozva rövid útra indul Németországba, onnan eljut Skandináviába, de amikor Stockholmban megismerkedik A. I. ARWIDSONNAL, s az ő közvetítése révén a finn kultúrával, otthagyja a jogtudományt és lelkesedéssel eltelve a finnugor nyelvrokonság vizsgálatát tűzi ki életcéljául. Finnországban, mint tudjuk, megismerkedik a finnekkal, a fellendülő nemzeti törekvésekkel, s finnül tanul M. A. CASTRÉN irányítása mellett. Vót gyűjtése szemléltetően mutatja a lánglelkű magyar tehetségét és ihlettségét.

Helsinki

SULO HALTSONEN

²⁰ Suomalaisen Kirjallisuuden Seura — F 19.